

Jiří Kolář, kriticky

Tereza Šnellerová

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav české literatury a komparatistiky
snell.te@seznam.cz

Zpřítomněním čtyř básnických knih Jiřího Koláře vnáší *Česká knižnice* do širšího povědomí Kolářův cizelovanější autorský obraz a obrací pozornost ke kontinuitě jeho básnického díla. Vazba mezi jeho jednotlivými texty byla vlivem mimoliterárních okolností zpřetrhána již roku 1948, kdy byl zabaven náklad *Roků v dnech*, prozaický pendant k básnické sbírce *Dny v roce*. Poprvé došlo k jejich opětovnému propojení až roku 1992 v prvním svazku čtenářské edice *Díla Jiřího Koláře*. V dalších svazcích editor Vladimír Karfík na tento postup nenavázal: Původní kolářovská řada směřuje zejména k postižení básnickovy tvorby v její úplnosti a od kontinuity tematické či autorské odhlíží. Texty *Nový Epiktet* a *Černá lyra*, zařazené do edice *Prometheova játra / Trilogie* a už v době prvního vydání *Mistra Suna o básnickém umění* avizované Kolářem jako jeden celek, zde byly odděleny. Byly začleněny do odlišných svazků *Díla* a rovněž *Prometheova játra* vyšla mimo chronologickou posloupnost až v 9. svazku řady roku 2000 (předtím byla publikována vně *Díla* v nakladatelství Československý spisovatel roku 1990).

Nové vydání *Prometheových jater* spolu s tzv. *Trilogií* je první edicí spíše kritickou. Její přístup zachycuje Koláře podstatněji jako nesmlouvavého básníka, výostného experimentátora se silnou tendencí ke stylizaci a v neposlední řadě jako neklidnou osobnost poháněnou morálním apelem a neustále stupňovanými nároky na své umění. Editoři knihy, Jakub Říha a Petr Šrámek, se soustředí především na genezi jednotlivých textů, okolnosti jejich proměn a zejména na kontinuitu tvorby a propojení jednotlivých básnických knih. K jejich izolovanému a výběrovému čtení vedle okolností jejich vzniku a publikování současně láká i forma básnických experimentů, jež odkazují k dalším dílům jako ke svým pramenům (ať už ke strategickým textům *Mistra Suna*, ke stoickým kontemplacím Epiktetovým či k pamětem z koncentračních táborů zakomponovaných do *Černé lyry*). Přítomný svazek tedy vedle Kolářova kanonického textu obsahuje tři básnické knihy z počátku druhé poloviny padesátých let (*Mistr Sun o básnickém umění*, *Nový Epiktet* a *Černá lyra*), u nichž chtějí editoři upozornit na důležitost společné recepce.

Sloučení všech čtyř děl do jednoho svazku je motivováno dvěma podstatnými argumenty: Zaprvé zmíněnou možností naplnit Kolářův umělecký záměr anoncovaný v závěru prvního vydání *Mistra Suna o básnickém umění* (1957): „Mistr Sun o básnickém umění tvoří první část trilogie, jejímž pokračováním bude básnický traktát o moderním umění *Nový Epiktet*. Poslední část vyplní kniha básní *Černá lyra*.“ (zde s. 287) — s oporou v tomto tvrzení následně Petr Šrámek shrnul tyto tři knihy pod zaštiťující neautorský titul *Trilogie*; zadruhé nalezením a zpřístupněním nového textového pramene *Prometheových jater*, který se stal výchozím zněním pro toto vydání.

V pořadí třetí oficiální vydání *Prometheových jater* vychází z nejstaršího a podle všeho nejdochovalejšího pramene. Editori jako výchozí znění zvolili strojopis zabavený roku 1952 v bytě Václava Černého, jenž se nyní nachází v Archivu bezpečnostních složek ČR (v roce 2012 na něj upozornil historik Marek Suk). Vrátili se tak v genezi textu za všechna předchozí znění.

Prvním oficiálně publikované vydání z roku 1990 vyšlo z textu připraveného roku 1970 pro knižnici experimentální literatury Tangens nakladatelství Československý spisovatel. V důsledku počínající normalizace byla výroba zastavena a celý náklad zabaven. Několik zachovaných exemplářů se stalo východiskem pro první samizdatovou i exilovou edici a také pro první publikaci oficiální. V druhém vydání z roku 2000 (9. svazek *Díla Jiřího Koláře*) editor Vladimír Karfík za výchozí text zvolil předstupeň předchozí varianty, a to sloupcové korektury *Prometheových jater* z konce roku 1969, které reflektují sbírku ještě bez výpusťek vynucených nakladatelstvím a jeho reakcí na proměnu politické situace. Obě dosud dostupné verze nicméně v různé míře obsahovaly významné věcné i stylistické úpravy podněcené dobovou přípravou textu k vydání.

Výchozí text nové edice přináší Kolářovu sbírku v podobě nejpůvodnější, bez (auto)cenzurních zásahů, výpusťek a příznačných anonymizací. A představuje nový významný pramen pro poznání Kolářova díla, který na jedné straně zachycuje autorskou poetiku *Prometheových jater* v její nejranější fázi, na druhé zprostředkovává toto dílo jako „dokument“, za nějž byl Kolář roku 1953 odsouzen.

Zmíněný ediční přístup umožňuje číst Koláře „odzadu“. Srovnání dostupných variant textu před publikováním poskytuje detailní vhled do geneze *Prometheových jater* i snahy o jejich vydání. V různocnění je zachycena vrstva sloupcových korektur před škrty, tj. textu přepracovaného ze strojopisu roku 1969, a také korektur po škrtech, tj. úpravách posléze motivovaných nakladatelstvím. Nejvíce změn na různých úrovních zaznamenala část deníkových záznamů z roku 1950 *Jásající hřbitov*. Mezi jednotlivými variantami jsou vynechány celé části, propria bývají nahrazena opisnými pojmenováními a oslabena bývá i rovina odkazů k prožité skutečnosti. V první fázi došlo především k anonymizaci, vlastní jména byla vyškrtnuta či opsána apelativními pojmenováními, jako je tomu v záznamu nadepsaném „9. Červen 1950. Pátek“: „náměstkové Čivrný a Taufer“ (strojopis) > „náměstkové ministrů“ (korektura před škrty), a místy i k oslabení faktické roviny obrazů, viz „Ale i tak se stává, že je čas od času poslán do dolů z některé sběrný člověk, který dokáže dát z rozřezaných knih dohromady kompletní svazky a odnést si je domů“ („23. Červenec 1950. Neděle“, strojopis) > „Ale i tak se stává, že je čas od času vyhozen z některé sběrný člověk, který dokáže dát z rozřezaných knih dohromady kompletní svazky a odnést si je domů“ (korektura v obou verzích). Nejmarkantnější změnou je celkové zmírnění kolářovsky nesmlouvavých a bezpodmínečných soudů, které měly ve výchozí variantě vyhrocenou apelativní funkci. V imaginárním dopise věnovaném Františku Halasovi („24. Leden 1950. Úterý“) předchází známé úvaze: „co je to za zvíře člověk, vystlaný jedinou ideou, jednou lží“ bezprostředně pasáž ještě pronikavější: „co je to partajní zrůda, kdo jsou Štollové, a to jsou kostelní myši proti potkanům nahoře, co je to člověk, který umí jen poslouchat a chce mít za to moc, slávu za to, co je nemožné v četném, normálním životě“ (s. 44). Přítomný svazek v tomto ohledu nejen přináší další pramen pro bádání, prohlubuje poznání Kolářova díla, ale i prostředkuje jeho intenzivnější čtení.

Intenzivnější čtení umožňuje i první společné vydání *Mistra Suna o básnickém umění, Nového Epikteta a Černé lyry*. Jejich propojení reflektuje dosud imanentně přítomné interpretační cesty. Zde se edice neopírá o dříve nedostupné varianty textů (první dva vycházejí z podoby svých prvních vydání, podkladem pro *Černou lyru* je pak autorizovaný strojepis *Veršovický Ezop*, nacházející se v soukromém archivu, který obsahuje sbírku jako celek), ale poukazuje na společné rysy projektu a na autorský záměr, jež se snaží naplnit. Všechny tři ve svazku následující sbírky vznikaly přibližně v téže době, druhá a třetí část dokonce zároveň: Kolář si jednotlivé básně budoucích celků zaznamenával od května do konce roku 1955 do deníku *Přestupný rok* (viz 10. svazek *DJK*), a *Černá lyra* tam dokonce chronologicky tvořila jakýsi rámeček epiktetských textů.

I z toho důvodu editoři hovoří přímo o nutnosti číst trilogii spojitě. Upozorňují na tematické, motivické, stylistické, kompoziční a další rafinované vazby, které texty sbližují, tj. na jejich horizontální propojení. Odkazy, kterými jsou provázána díla trilogie mezi sebou a jež zůstávaly v interpretacích stranou pozornosti kvůli samotnému silně aluzivnímu charakteru jednotlivých děl, editoři osvědčují jako podstatné východisko pro další možné zkoumání Kolářovy poetiky. A triptych předkládají jako realizaci Kolářova uměleckého projektu „založeného na napětí mezi experimentem a tradicí, tedy ohledávajícího meze vlastní poetiky a literatury vůbec“ (s. 399), který se završuje odchodem z panství poezie. Patrná je v komentáři také distance od repertoáru zjednodušujících interpretačních pojmů a nástrojů, které se vesměs objevují ve výkladu pozdějších Kolářových prací. Reagují zejména na pojmy „básnické parafráze“, „travestie“ a „autenticity“, jež shledávají jako nedostačující či zjednodušující. Oproti kategoriím parafráze, adaptace a přímého svědectví jiných vyzdvihují u Koláře v souvislosti s proměnou jeho poetiky a úzkým vztahem k cizím textům především problematičnost autorství. To je charakterizováno jako napětí mezi autonomním dílem a pouhou parafrází. A jeho odstíny se stávají hlavním východiskem pro spojitě čtení pozdějších děl.

Popsaná „mnohaperspektivnost“ Kolářova autorství představuje pro editory východisko, jímž lze ozřejmit a zařadit do kontextu jeho tvorby právě ta díla, v nichž ustupuje reflexivní já do pozadí. Kolář se jako autor v padesátých letech neodmlčel, pouze promluvil jinak, a snad proto, že byl vnímán jako překladatel spíše než jako autor, mohl *Mistr Sun o básnickém umění* vyjít. Rozličné způsoby, jimiž básník dále pracuje s cizími texty, které přebásňuje, překládá, převypravuje či jinak volně zpracovává, vykládají editoři v jednotě autorského gesta, v níž vposled „všichni ‚aktéři‘ trilogie mluví stejnou řečí“ (s. 407). Z tohoto pohledu není ani použití autentických záznamů z *Černé lyry* dokladem „zcizení“ textů, přivlastněním, převodem textu bez autorského vkladu, ale výsledkem vrcholné básnické stylizace, poučené umělecké strategie a záměrnou cestou, jíž do Kolářovy poetiky autenticita vstupuje.

V tomto duchu je v přítomné edici vyložen i *Nový Epiktet*. Vedle jeho různověstí nalezneme v komentáři i první verze přebásnění, které si Kolář zaznamenával do *Přestupného roku* pod názvem *Epiktet*. Tyto pre-texty poukazují na ne-parafrazovost a komponovanost autorových básní a z jejich komparace s *Novým Epiktetem* vystupuje znovu do popředí vygradovaná tendence k morálnímu apelu a přechod k abstraktnějším morálním tématům.

Edice *Prometheova játra / Trilogie* znamená zásadní krok v poznání Kolářovy originální poetiky. Znovu činí čtenářsky dostupným principiální Kolářovo dílo, dokonce

v jeho nejpůvodnější verzi. A také umožňuje v uživatelsky vlídné formě recipovat trilogii jako celek. Kritický aparát je nadto důkladnou analýzou geneze jednotlivých textů, dobových souvislostí a přináší i zevrubný popis a historii spisů a dokumentů, jež byly Kolářovi inspirací. Přínosné jsou i vysvětlivky osvětlující dobové souvislosti z každodenní reality i aluze na moderní básnictví a přinášející rejstřík všech vyskytujících se vlastních jmen. To je opodstatněné především u *Prometheových jater*, v jejichž pozdějších vydáních většina zmíněných aktérů chybí.

Jako diskutabilní se může jevit nekonzistentnost v koncepci edice, resp. výběr textů, jež na sebe nenavazují a rozdělují knihu vedví (ve vývoji Kolářovy tvorby je mezi *Prometheovými játry* a *Trilogií* významný časový i autorský posun), i ve výběru jejich znění. Obojí je nicméně dáno rozdílnou, spíše netextologickou motivací vydání zrovna těchto děl. Editoři svá východiska zevrubně dokládají a zmíněná volba je vpsled ku prospěchu věci.

Jedinou opravdu významnější uživatelskou překážku shledávám v nemožnosti plného propojení hutného komentáře s vlastním Kolářovým textem. Příčina zřejmě tkví v praxi a charakteru ediční řady. *Česká knižnice* přináší díla v různě koncipovaném, převážně čtenářském vydání a jako taková obvykle nemá standartní kritický aparát, jako je číslování veršů či rádek ve vlastním textu, které by umožnilo snadnější orientaci. Výsledná podoba činí snahu například o porovnání různých variant *Prometheových jater* poněkud čtenářsky vyčerpávající.

Také spojení edice s její výtvarnou úpravou působí ambivalentně. *Uzlová báseň* Jiřího Koláře na obálce knihy předznamenává autorův odchod do hájemství vizuálna / ticha, přitom jedinečnost přítomného svazku tkví právě v tom, že přináší hlas Jiřího Koláře (ještě) nezastřený a v plné síle.

AD:

Jiří Kolář: *Prometheova játra / Trilogie*, eds. Jakub Říha a Petr Šrámek. Host, Praha — Brno 2016. 540 s.